

VAIVA DARASKEVIČIŪTĖ

Vilniaus universitetas

ESTETIKOS SAMPRATOS TRANSFORMACIJOS ONTOLOGINĖJE HERMENEUTIKOJE: H.-G. GADAMERIS, L. PAREYSONAS*

Transformation of the Concept of Aesthetics
in Ontological Hermeneutics: H. G. Gadamer, L. Pareyson

SUMMARY

The author analyses the transformation of the concept of aesthetics in the ontological hermeneutics of German philosopher Hans Georg Gadamer and Italian thinker Luigi Pareyson. Gadamer insists that aesthetics has to be assimilated into hermeneutical art philosophy, and this strategy fits the contemporary art perspective. However in Western tradition the dimension of art usually is related not to hermeneutical understanding and thought in general, but to the senses, intuition, imagination. Therefore there arises the question – Does Gadamer avoid the risk to resolve art into philosophy, as it was done in Hegel's philosophy of art? On the other hand, there are doubts that this risk is common to hermeneutical philosophy in general. As the critics of hermeneutics have noted, hermeneutics deals more with the meanings and significances than with reality. These doubts are rejected by analysing the concept of aesthetics as the theory of formativity in Pareyson's hermeneutics. The author observes that Pareyson's aesthetics of formativity at some point is more radical than Gadamer's concept of the art's philosophy, because the first one considers the artwork as the practice.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje autorė analizuoja estetikos sampratos transformacijos problemą vokiečių filosofo Hanso-Georgo Gadamerio ir italų mąstytojo Luigi Pareysono ontologinėje hermeneutikoje. Gadameris laikosi nuostatos, kad hermeneutinė meno filosofija privalo asimiliuoti estetiką. Hermeneutinė meno kūrinio sam-

* Publikacijos rengimą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Europos Sąjungos struktūrinių fondų remiamą projektą „Podoktorantūros (post doc) stažuočių įgyvendinimas Lietuvoje“.

RAKTAŽODŽIAI: Gadameris, Pareysonas, estetika, meno filosofija, hermeneutika, formatyvumas.

KEY WORDS: Gadamer, Pareyson, aesthetics, philosophy of art, hermeneutics, formativity.

prata ypač paranki konceptualaus meno kontekste, kuriame menas reikalauja filosofijos kaip tarpininko. Kita vertus, Vakarų mąstymo tradicijoje buvo įprasta meną sieti ne su hermeneutiniu supratimu ar mąstymu bendrąja prasme, bet su juslėmis, intuicija, vaizduote. Todėl kyla abejonių, kad Gadamerio hermeneutikoje, radikalizuojant supratimo reikšmę, ignoruojamas meno srities specifiškumas ir iškyla pavojus „ištrdyti“ meną filosofijoje. Straipsnyje apšvarstoma galimybė, kad tokia nuostata yra būdinga visai hermeneutinei filosofijai, kuri, anot jos kritikų, labiau susijusi su prasmėmis ir reikšmėmis, o ne su tikrove. Autorė pažymi, kad šiuo aspektu Pareysono estetika kaip formatyvumo teorija yra radikalesnė nei Gadamerio meno filosofija, kadangi Pareysonas, neatsisakydamas paties estetikos termino, transformuoja Modernybei būdingą statišką meno kūrinio sampratą į ontologinę meno kūrinio sampratą.

ĮVADAS

Šiuolaikinėje kultūroje meno ir filosofijos santykio problema tampa vis aktualesnė. Dar XIX a. pradžioje Georgas Vilhelmas Hegelis skelbė meno asimiliavimo filosofijoje teoriją, kuri mūsų dienomis vis iš naujo patvirtinama konceptualaus meno pavyzdžiais. Tokioje šiuolaikinio meno situacijoje ypač paranki Hanso-Georgo Gadamerio hermeneutinė meno filosofijos samprata, kuria remiantis meno ir filosofijos ryšys yra abipusis – menui čia reikia filosofijos kaip tarpininko. Tais atvejais, kai meno kūrinio perduodama žinia nepažadina malonumo jausmo (kurį, kaip įprasta, sukelia gražus objektas), bet yra labiau orientuota į tam tikrą konfliktą ir diskomforto patirtį, tinkamesnė strategija kūrinio atžvilgiu – naujus kontekstus atveriantis hermeneutinis supratimas, o ne estetiškas išgyvenimas. Visai herme-

neutinei filosofijai būdinga tai, kad ji suvokia meno kūrinį ne kaip statišką estetinį objektą, bet kaip interpretacijų visumą. Kita vertus, pati meno kūrinio samprata XX a. hermeneutinėje filosofijoje nėra homogeniška. Gadamerio meno filosofija ontologinės hermeneutikos kontekste išsiskiria mažiausiai dviem aspektais – visų pirma tuo, kad joje itin sureikšminamas supratimas traktuojant jį kaip vienintelį galimą individo santykio su meno kūriniumi modelį, ir antra – tuo, kad Gadameris deklaruoja griežtą atsiribojimą nuo pačios estetikos sampratos. Su supratimo reikšmės radikalizavimu susijęs estetikos termino atsiskyrimas inspiruoja tam tikras abejones, kurias ir norima čia aptarti Gadamerio poziciją gretinant su kito hermeneutinės filosofijos atstovo – Luigi Pareysono estetikos samprata.

HERMENEUTINĖ GADAMERIO MENO FILOSOFIJA

XX a. antroje pusėje Vakarų kultūroje vykusio diskusija dėl estetikos sampratos transformacijos į meno filosofiją tiesiogiai susijusi su Gadamerio vardu ir jo 1960 m. pasirodžiusiu veikalu *Tiesa ir metodas*. Savo hermeneutikoje Gadameris atsisako estetikos termino argumentuo-

damas tuo, kad šis terminas yra pernelyg orientuotas į gamtamokslinio pažinimo idealą. Jau Martinas Heideggeris pažymėjo, kad estetikos disciplina vadovaujasi Modernybės mąstymui būdingu modeliu ir per šio prizmę meno kūrinį traktuoja kaip objektą. Gadameris ne tik

sutiko su Heideggeriu dėl kritikos, kurią šis išsakė estetika grindžiančių principų atžvilgiu, bet ir išplėtojo jo išvalgas, prilyginančias meno patirtį universaliam pažinimui, pranokstančiam estetikos samprata apibrėžtas ribas.

Tiesoje ir metode Gadameris kritikuoja Kanto iniciuotą estetikos tradiciją žvelgti į meno kūrinį kaip į nesuinteresuoto malonumo objektą ir pavadina tokį santykio su meno kūriniumi modelį neigiamą konotaciją turinčiu *estetinės atskirties* (*ästhetische Unterscheidung*) terminu. „Atskirties“ sąvoka čia norima pabrėžti, kad vadovaujantis estetikos disciplinos principais, meno kūrinio vertinimas vyksta išgrynintoje nuo bet kokių galimų neestetinių sprendinių erdvėje. Pasitelkus Gadamerio pavyzdį, šiuolaikinė muziejaus institucija simbolizuoja meno kūrinio atskirtį ne tik todėl, kad čia meno kūriniai patalpinami, ištraukiami iš gyvenamojo pasaulio konteksto, bet ir dėl tos priežasties, kad ji įkūnija meno srities autonomijos nuo kitų žmogiškų patirčių idėją. Gadamerio hermeneutikoje meno patirties samprata oponuoja tai patirties sampratai, kuri figūroja tradicinėje estetikoje ir yra nusakoma terminu *Erlebnis* (išgyvenimas). *Erlebnis* sąvoka estetikoje paprastai apibūdinamas *estetinio išgyvenimo* netarpiškumas. Gadamerio nuomone, šis gnoseologijai būdingas terminas, vartojamas meno patirties kontekste, yra netinkamas perteikti tam individą transformuojančiam krūviui, kuriuo disponuoja meno kūrinys. *Tiesoje ir metode* jis teigia: „Estetinė *Erlebnis* yra ne vien *Erlebnis* modusas šalia kitų, tačiau reprezentuoja specifinę *Erlebnis* bendrąją prasmę. Meno kūrinys pats sau steigia savą pasaulį, tačiau tai, kas yra estetiškai patiriama arba išgyvenama *Erlebnis* pras-

me, atibojama nuo visų sąsajų su tikrove.“¹ Kritikuodamas *Erlebnis* sampratą, Gadameris nesutinka su tuo, kaip estetikoje aiškinamas estetinį jausmą „išgyvenančiojo subjekto“ ir meno kūrinio santykis. Anot Gadamerio, estetikos teiginys, kad meno kūrinys yra estetiškai išgyvenamas, nurodo viena kryptimi judantį santykį. Kitaip sakant, estetikoje vyrauja nuostata, kad individas meno kūrinio perduodamą žinią turi *išgyventi* kaip subjektyvią patirtį. Estetikoje *Erlebnis* samprata apibūdinama ir meno autonomijos nuo kitų žmogaus būties sričių idėja. Tai reiškia, kad *estetiškai išgyvenant* į meno kūrinį žvelgiama kaip į atskirtą nuo jį supančios visumos, o ne kaip į tos visumos sudėtinę dalį. Tokį *estetinio išgyvenimo* apibrėžimą padiktavo Kanto estetinio sprendinio samprata, kuria teigiama, kad šis sprendinys susijęs su nesuinteresuotu ir nuo moralinio sprendinio autonomišku malonumu. Remiantis Kantu, „teisingas“ estetiškas vertinimas privalėtų skonio sprendinį atriboti nuo etikos ir logikos, vadinasi – pripažinti savo sprendinio subjektyvumą. Prieštaraudamas tokiai meno kūrinio pažinimo traktuotei, Gadameris siūlo *estetinės ne-atskirties* (*ästhetische Nichtunterscheidung*) nuostata, kuri ir yra jo ontologinės meno kūrinio sampratos sąlyga.

Prieštaraudamas Modernybės mąstymui būdingai subjektinei vertinimo nuostatai, Gadameris transformuoja patį meno kūrinio statusą. Tai reiškia, kad nuo tokios estetikos sampratos, pasak kurios meno kūrinys yra subjekto gyvenimą puošianti detalė arba muziejaus objektas, pereinama prie hermeneutinės meno kūrinio sampratos, aiškinančios, kad meno patirtis yra individą transformuojantis įvykis. Subjekto vaidmuo ta

prasmė, kaip ji suprantama modernistinė filosofijos tradicija, čia niveliuojamas. Hermeneutiškai traktuojamame meno patirties moduse subjektyvistinė nuostata keičiama dalyvavimo nuostata, kuriai įgyvendinti būtina „dialogo“ partnerių – meno kūrinio ir individo – atsivėrimo sąlyga. Viena svarbiausių Gadamerio meno ontologijos dalių yra žaidimo samprata, kuria apibūdinamas veiksmas, nesiekiantis jokių praktinių tikslų ir atliekantis socialinę apjungimo funkciją. Vokiškas terminas *Spiel* reiškia ne tik žaidimą, bet ir meno kūrinio atlikimą

(reprezentaciją), ir žaismą bendrąja prasme. Žaidimo sąvoka Gadameris apibūdina patirtį, apimančią labai skirtingus žmogaus egzistencijos aspektus, kurie plėtojasi ne tik estetineje, bet ir etinėje dimensijoje. Žaidimas arba meno kūrinio reprezentacija implikuoja riziką, besąlygišką įsitraukimą į bendrą veiklą, savi-refleksiją, empatiją, baimę. Didingiausia meno kūrinio reprezentacijos metu įvykstanti patirtis reikalauja išėjimo iš savęs kaip subjekto. Anot Gadamerio, tokia patirtis atveria kelią radikaliai asmenybės transformavimuisi.

MENO PATIRTIS KAIP SUPRATIMO PATIRTIS

Tačiau ką Gadameriui iš tiesų reiškia meno patirtis ir kokiame lygmenyje vyksta tos patirties veikiamą transformacija? Straipsnyje *Estetika ir hermeneutika* Gadameris rašo: „teiginys, kad meno kūrinys mums kažką sako, o kaip kažką sakantis priklauso visumai dalykų, kuriuos turime suprasti, nėra metafora, bet turi aiškią ir atskleidžiamą prasmę.“² Šiek tiek toliau tekste Gadameris daro išvadą, kad meno kūrinio supratimas yra analogiškas kalbiniam supratimui: „Juk tai, ką vadiname meno kūrinio kalba, dėl kurios jis saugomas ir perduodamas, yra kalba, kuria byloja pats meno kūrinys, ar jis būtų kalbinės prigimties, ar ne.“³ Taigi, kaip pripažįsta Gadameris, meno patirtis jo hermeneutikoje yra supratimo bendrąja šio žodžio prasme dalis. Meno kūrinys inspiruoja skirtingus supratimo proceso modusus arba lygmenis, kuriuos galima apibūdinti kaip (a) supratimo pagilėjimą, tai yra išgryninančią savirefleksiją, susijusią su žmogiškumo ribų išsąmoninimu, arba – (b) supratimo plė-

timąsi, o jei vartosime Gadamerio terminą – „horizontų susiliejimą“. Tai reiškia, kad dialogas su meno kūriniumi paliečia ne tik individą, bet ir patį meno kūrinį, nes bet kuri interpretacija dauginą prasmę, kuri interpretacija dauginą prasmę, nes bet kuri interpretacija dauginą prasmę, nes bet kuri interpretacija dauginą prasmę. Tačiau meno patirties prilyginimas supratimui inspiruoja abejones dėl ontologijos Gadamerio hermeneutikoje pobūdžio.

Čia tenka prisiminti diskusijas, kurias šiuolaikinėje filosofijoje išprovokavo žymioji *Tiesos ir metodo* tezė: *Būtis, kuri gali būti suprantama, yra kalba*⁴. Gadamerio kritikai – Jürgenas Habermasas, Richardas Rorty, Johnas Caputo, Gianni Vattimo, Maurizio Ferrari – pažymi, kad ši tezė gali būti „perskaitoma“ nevienareikšmiškai. Remiantis vienu iš galimų „perskaitymo“ būdų, teigiama, kad *Tiesoje ir metode* Gadamerio analizuojami hermeneutiniai patirties sąlygų aprašymai priklauso vien tik kalbos dimensijai, vadinasi, yra kalbiniai. Tai reiškia, kad ontologija, kurią pristato vokiečių mąstytojas, taip pat neperžengia kalbinės

tikrovės ribų. Vadinasi, Gadamerio hermeneutikoje vienintelis galimas būties modusas – būtis, kuri yra kalba.

Priekaištas Gadameriui dėl jo hermeneutikoje teigiamos būties ir kalbos tapatybės susijęs su jo įvykdyta estetikos sampratos transformacija į meno filosofiją. Negalime ignoruoti to, kad filosofijos tradicijoje meno patirtį įprasta sieti ne su kalba, mąstymu ir supratimu, bet su jusline pagava. Todėl kyla klausimas, kokią įtaką radikalus kalbos sureikšminimas daro Gadamerio meno filosofijai. Aki vaizdu, kad *Tiesoje ir metode* Gadamerio įvykdomas primygtinis „estetikos“ termino keitimas „meno filosofijos“ terminu vienareikšmiškai nurodo slinktį nuo jutiminio pažinimo prie kalbinio. O tezę apie estetikos redukciją į meno filosofiją logiškai kyla iš ontologinės jo supratimo sampratos. *Tiesoje ir metode* Gadameris rašo: „Kiekvienas meno kūrinys, ne tik literatūrinis, turi būti suprantamas kaip bet koks kitas tekstas ir šis supratimo veiksmas reikalauja ypatingų sugebėjimų. Tokiu būdu hermeneutinė sąmonė išsiplėčia tiek, kad apima taip pat ir estetinę sąmonę. *Estetika privalo ištirpti hermeneutikoje.*“⁵ Tai reiškia, kad Gadamerio hermeneutikoje bet kokia tiesioginė (netarpiška) patirtis lieka antrinė kalbinės patirties – tai yra hermeneutinio supratimo – atžvilgiu. Estetikos teoretikas Mario Perniola pažymi, kad Gadameris, savo hermeneutikoje atsakydamas estetikos termino, vadovaujasi ta pačia strategija kaip ir Hegelis ir, kaip ir Hegelis, „ištirpdo“ meną filosofijoje. „Gadameris, maksimaliai taikydamas teorinį ekstremizmą, pajungia taip pat ir meną spekuliatyvumo viešpatijai“⁶, – teigia Perniola. Čia galėtume pridurti, kad Gadamerio siekis estetiką performuluoti meno filosofijos

terminais tampa ne tik estetikos transformacija į meno filosofiją, bet ir pačios meno filosofijos redukcija į hermeneutiką. Meno patirties problema, bent jau *Tiesoje ir metode*, transformuojama į supratimo problemą. Teigiama šios transformacijos pasekmė, anot Gadamerio, yra ta, kad į bendrąjį visuotinių patirčių lauką integruojama meno sritis, kuri Modernybėje buvo traktuojama kaip autonomiška.

Ir vis dėlto iškyla klausimas, ar ontologinėje hermeneutikoje išvengiama tokios situacijos, kuri aiškiausiai išreikšta Hegelio estetikoje – menas tampa tiesos atverties galimybe tik tada, kai jį asimiliuoja filosofija? Į šį klausimą nėra paprasta atsakyti vienareikšmiškai, kadangi jis susijęs ne tik su racionalistine Gadamerio hermeneutikos perspektyva, bet ir su daug platesne problematika, kurią analizuoja šiuolaikinis postmetafizinis mąstymas, konstatuodamas tikrovės vartimo fikcija tendenciją, – tikrovės įvykiai redukuojami į prasmės įvykius. Prisiminkime Lotynų Amerikos rašytojo Jorge Luiso Borgeso apsakymą „Pavargusio žmogaus utopija“, kuriame XX a. žmogus, kalbėdamas su ateities gyventoju, savo laikotarpį apibūdina šitaip: „Nuotrauka ir spausdintas žodis buvo realesni už daiktus. Tik tai, kas publikuota, buvo tikra. *Esse est percipi* – egzistuoti, vadinasi, būti suvoktam.“⁷ Kita vertus, šiuolaikinėje filosofijoje susiduriame su požiūriu, kad tam tikros hermeneutinės filosofijos nuostatos yra ne tik tikrovės devalvacijos pasekmė, bet kai kada ir jos priežastis. Dėl to Gadameriui ir visai hermeneutikai priekaištauja Maurizio Ferraris, kuris neabejotinai yra vienas aršiausių konstruktyviaja šio žodžio prasme ontologinės hermeneutikos kritikų šiuolaikinėje filosofijoje. Anot Ferrario, her-

meneutinio supratimo radikalizavimas kuria situaciją, kai panaikinama realioji tikrovė, o lieka tik jos prasmės. Ferraris teigia: „išnyksta skirtumas tarp jausmų ir kalbų apie jausmus, minčių, kad turi jausmus ir tikėjimo, kad turi jausmus. Tai, kas yra, – nebesvarbu, svarbios tik schemos – konceptualinės, lingvistinės ir tai, kaip mes jomis manipuliuojame.“⁸

Ferrario priekaištas tiesiogiai susijęs su estetikos asimiliavimo hermeneutikoje problema. Jis susijęs su klausimu, ar supratimo radikalizavimas meno kontekste nelemia to, kad pradedamas ignoruoti meno patirties ypatingumas. Susidaro įspūdis, kad Gadameriui supratimo keliu prieinama meno patirtis yra analogiška istorijos ar kitų humanitarinių mokslų interpretavimui ir supratimui. Tokia prielaida vestų prie išvados, kad

Gadameris ne tik nepripažįsta meno autonomijos, bet taip pat ir ignoruoja faktą, jog meno patirtis susijusi ne vien su supratimu (kuris vis dėlto priskirtinas mąstymo ir bendrajai logoso sferai), bet ir su emocijomis, jauslėmis, intuicija, vaizduote. Radikalizuojant supratimo reikšmę, tarsi pamirštama, kad meno kūrinys vis dėlto gali sukristi harmoningai derančia turinio ir meistriško atlikimo visuma dar iki mąstymo ir nedalyvaujant „subjekto“ valiai. Kita vertus, jei besąlygiškai sutiksime su Gadameriu dėl jo neabejotinai teisingų pastabų apie tradicijos ir istorinio laikotarpio įtaką individui ir radikalizuosime šios įtakos svarbą, pateksime į aklavietę norėdami pagrįsti, koku būdu europietiškoje kultūroje išaugusį asmenį iki sielos gelmių sukrečia, pavyzdžiui, japoniškos graviūros.

ESTETIKA KAIP FORMATYVUMO TEORIJA: LUIGI PAREYSONAS

Praktinė išmintis teigia, kad tais atvejais, kai situacija pradeda atrodyti beviltiška, verta grįžti pora žingsnių atgal nuo sudėtingų dalykų prie paprastesnių. Tai gi grįžkime nuo simuliacijų prie tikrovės ir meno. Tai padaryti padės mąstytojas, kuris hermeneutinės filosofijos kontekste kalba apie meno kūrinius tiesiog kaip apie formuojamus daiktus. Kalbame apie XX a. italų filosofą Luigi Pareysoną (1918–1991). Jis 1954 m. pristatė savo pagrindinį estetikos problemoms skirtą veikalą *Estetika. Formatyvumo teorija*⁹. Šis Pareysono veiksmas žymėjo tam tikrą posūkį. XX a. pirmoje pusėje Italijos filosofijoje viešpatavo neoidealizmas: estetika buvo apibūdinama sąvokomis, atėjusiomis iš Benedetto Croce's mąstymo, – būtent intuicija ir išraiška. O Pareysonas

pasiūlė estetikos sampratą, orientuotą į meno kūrinio suformavimo patirtį. Aki vaizdu, kad šiai Pareysono nuostatai darė įtaką jo siekis atsiriboti nuo Croce's ir Giovannio Gentile's estetikos sampratų, kuriose meno kūrinys buvo suvokiamas tik kaip dvasios būsenos išraiška, ignoruojant jo materialumą.

Hermeneutinės filosofijos kontekste Pareysonas įdomus tuo, kad jam labiausiai rūpi pats menininko veiklos procesas. Pagrindinė Pareysono estetikos ašis yra meno kaip *formatyvumo* samprata. Visą su menu susijusią veiklą Pareysonas apibrėžia ne kaip kūrybą, (šią veiklos sritį jis palieka išskirtinai Dievui), bet kaip procesą, kurį įvardija terminu „formatyvumas“, o tai, jo paties žodžiais tariant, yra „darymas, tuo pačiu metu atrandant bū-

dą, kaip tai daryti.¹⁰ Kiekviena žmogaus veikla turi formatyvumo komponentą, paverčiantį tą veiklą kūrybiška, tačiau tik meno srityje formatyvumas yra vyraujantis ir intencionalus, o tai reiškia, kad mene formuojama ne tuo tikslu, kad būtų maštoma arba veikama, tačiau tiesiog tam, kad būtų formuojama. Todėl menas, kitaip nei kitos žmogaus veiklos, „nepaklūsta“ jokioms taisyklėms, išskyrus tą, kurią atranda formatyvumo proceso metu. Tai reiškia, kad Pareysonas akcentuoja ypatingą meno išskirtinumą, kuris kaip formuojantis principas daugiau ar mažiau išryškėja visose žmogaus veiklose, tačiau vis dėlto tikroji jo terpė yra meno sritis. Šiuo aspektu Pareysonas smarkiai nutolsta nuo Gadamerio, kuris kaip tik pabrėžia ne meno srities išskirtinumą, bet jos universalumą, tokiu būdu pagrįsdamas pažintinę meno kūrinio funkciją. O Pareysonas sąmoningai atsiriboja nuo meno kaip pažinimo sampratos¹¹. Italų filosofas Paolo D'Angelo pažymi: „Pareysonui neatrodo, kad užtenka akcentuoti pažintinį estetikos komponentą, kadangi jam ne mažiau svarbu yra paaiškinti meno *transcendentalumą* per jo santykį su pažinimu.“¹² Kitaip sakant, Pareysonas pasirenka plėtoti estetikos sampratą, kurioje apmąstomas ne meno kūrinio suvokimas, kaip įprasta hermeneutinėje filosofijoje, bet jo at(si)radimas, o tai įpareigoja „pamatyti“ ontologinę meno kūrinio dimensiją iš kitos perspektyvos. Tai reiškia, kad pats individo ir meno kūrinio santykis Pareysono estetikoje svarstomas kaip procesas, inicijuotas ir vedamas formatyvumo (kūrybos) principo, o tai reiškia, kad šis procesas nepaklūsta taisyklėms, kurias diktuoja, pavyzdžiui, moralė arba logika. Tačiau, kita vertus, tai nereiškia, kad Pareysonas atskiria meną nuo kitų patirties

sričių¹³. Kadangi menas yra praktinė veikla, jis – bendrojo žmogaus pasaulio sudėtinė dalis. Taigi Gadamerio hermeneutikoje meno kūrinio ontologija pagrindžiama supratimo universalumo principu, vadinasi, – *logos* sfera, o Pareysono formatyvumo teorijoje meno kūrinio ontologija įtvirtinama *praxis* sferoje.

Pareysonui menas kaip formatyvumas yra veikla, kurioje operuojama materija, – jis pabrėžia daiktinę meno kūrinio dimensiją. Meno kūrinys yra konkrečios patirties išraiška *poiein* – „darymo“ (*il fare*) proceso metu susiformavęs rezultatas. Kita vertus, tai nereiškia, kad akcentuodamas praktinę formatyvumo dimensiją Pareysonas prilygina šį procesą pragmatinio pobūdžio amatininko užsiėmimui. Formatyvumas galėtų būti paaiškinamas kaip unikalus stilius, apjungiantis menininko asmenybę ir taisyklę, kuri reglamentuoja meno kūrinio visumą. Tai reiškia, viena vertus, kad būsima meno kūrinio visuma (forma) nėra aiški iš anksto, tačiau būtent ji yra menininką vedančios gairės. Pareysonas teigia: „forma yra formuojama, bet kartu ji formuoja.“¹⁴ Taigi nors Pareysonui menas yra ne pažinimas, bet darymas, aki-vaizdu, kad formatyvumas tam tikra prasme yra pažintinė veikla, kurios metu ne įgyvendinama aiški konkreti idėja, bet pamažu konstruojama nauja tikrovė. Kitaip tariant, anot Pareysono, menininkas ne pradeda dirbti iki smulkmenų įsivaizduodamas būsimą kūrinį, bet formatyvumo procese jį atranda, atpažįsta ir prezentuoja – būsimo kūrinio koncepcija bendrais bruožais egzistuoja iš pradžių, bet ji aiškėja pamažu ir yra neatskiriama nuo atlikimo veiksmo.

Vadinasi, formatyvumo principas implikuoja labai svarbią sąlygą, susijusią

su Pareysono nuostata daryti skirtį tarp dieviškosios kūrybos ir menininko, kitaip sakant – žmogiškosios egzistencijos, veiklos. Pareysonas pabrėžia, kad meno kūrinys turėtų būti vadinamas ne tobulu arba teisingu, bet „pavykysiu“ (*riuscita*): „Darymas, kurio metu atrandamas būdas, kaip tai daryti, implikuoja tai, kad ši veikla vyksta bandymų keliu, o geras šio pobūdžio veiklos rezultatas tiesiog – pavykęs.“¹⁵ Meno kontekste vartoti terminą „pavykęs“ reiškia pripažinti ne vien sėkmės, bet ir galimos klaidos galimybę. Todėl menininko veikla yra nuolatinis bandymas atrasti ir realizuoti formą, kuri yra būsimos kūrinio taisyklė ir rezultatas. Ir būtent todėl, kad tai yra bandymas, ši veikla turi būti vadinama interpretacija, o ne kūryba. Šis aspektas ypač akivaizdžiai iliustruoja hermeneutinį Pareysono estetikos pobūdį. Formatyvumas yra procesas, kuriam neįmanoma pritaikyti metodo, tačiau, kita vertus, tai nereiškia, kad jis gali būti prilyginamas improvizacijai, kuri visuomet bus „pavykusi“. Pareysonui formatyvumas susijęs su meno kūrinio glūdinčia tiesa, kuri pasirodo (įvyksta) tik interpretacijos modusu¹⁶.

Svarbu pažymėti, kad aptardamas interpretaciją Pareysonas akcentuoja šiek tiek kitus aspektus nei tie, kurie svarbūs Gadameriui jo hermeneutikoje. Pareysonui interpretacija galima tik kaip asmeninė¹⁷ – menininkas, anot jo, yra asmuo, kuris interpretuoja būsimąją, o kartu ir jau esančią formą jos formavimosi akte. Tad interpretacija yra veiksmas, kuris apima vienas kitam prieštaraujančius – aktyvumo ir pasyvumo – momentus, apibūdinančius šį procesą kaip gyvą asmens santykį su tuo, ko dar nėra, bet bus, vadinasi, su būtimi, tiesa, transcendencija. Tuo pačiu principu, kuriuo nusako menininko veiklą, Pareysonas apibūdina žiūrovo užduotį – žiūrovas taip pat priartėja prie meno kūrinio tik per savo asmeninę interpretaciją, kitaip sakant, per bandymą suformuoti nuo nulio meno kūrinį, stebimą tuo momentu. Tai reiškia, kad net ir meno kūrinio „perskaitymas“, kuris paprastai hermeneutinėje filosofijoje siejamas su suvokimu ir kontempliacija, Pareysono formatyvumo teorijoje yra veikla, reikalaujanti ne tik išiklausymo, bet ir „sukūrimo“ proceso kartojimo, tiek, kiek tai įmanoma simboliniame lygmenyje ir nepretenduojant į objektyvumą.

IŠVADOS

Gadamerio meno kūrinio ontologijos samprata nėra vienareikšmė. Nors Gadameris savo hermeneutikos pagrindu pasirenka būtent meno patirtį, tačiau, redukuodamas estetiką į hermeneutiką, jis estetikos klausimą, kas yra meno kūrinys, keičia hermeneutikos klausimu: kaip meno kūrinys suprantamas? Vadinasi, Gadameriui rūpi ne tiek pats meno kūrinys, kiek individo nuostata kūrinio

apskritai atžvilgiu. Kitaip sakant, Gadamerio hermeneutika aprašo išskirtinai metodologines meno patirties prieigas. Pareysono formatyvumo teorija yra radikalesnė nei Gadamerio meno filosofija tuo aspektu, kad italų filosofas siekia apmąstyti patį „kūrybos“ procesą ir jo sąlygas. Pareysonas neatsisako estetikos termino ir neneigia meno srities specifškumo, kuris, anot jo, negali būti redu-

kuojamas į jokią kitą žmogaus veiklą. Kita vertus, meninę veiklą padarydamas savo estetikos pagrindu, Pareysonas pri-

stato ontologinę meno kūrinio sampratą, kurioje meno kūrinys yra svarbi egzistencinio asmens ir būties santykio dalis.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Hans-Georg Gadamer, *Verità e metodo*. Transl. Gianni Vattimo. Milano: Bompiani. 2001, p. 163/75. *Tiesą ir metodą* cituojame iš dvikalbio itališko-vokiško *Wahrheit und Methode* leidimo, todėl čia ir toliau tekste citatų puslapių numeracijos pirmasis skaitmuo reiškia itališko leidimo puslapį, o einantis po brūkšnio – vokiško leidimo (1986, *Gesammelte Werke*, Band I, Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) puslapį.
- ² Hans-Georg Gadamer, *Estetika ir hermeneutika*. Kn. *Istorija. Menas. Kalba*. Vertė A. Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 58.
- ³ Ten pat, p. 59.
- ⁴ Hans-Georg Gadamer, *Verità e metodo*, p. 965/478.
- ⁵ Ten pat, p. 351–353/169–170.
- ⁶ Mario Perniola, *L'estetica del Novecento*. Bologna: Mulino, 1997, p. 94.
- ⁷ Jorge Luis Borges, Pavargusio žmogaus utopija, *Smėlio namai*. Vertė L. Rybelis. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006, p. 312.
- ⁸ Maurizio Ferraris, *Estetica come aisthesis, Dopo l'estetica*. Ed. Luigi Russo. Palermo: Il centro Internazionale Studi di Estetica, 2010, p. 107.
- ⁹ Pareysonas pristatė hermeneutinę meno kūrinio sampratą šešeriais metais anksčiau, nei buvo publikuotas didysis Gadamerio veikalas. Gadameris su Pareysono tyrimais buvo susipažinęs – *Tiesoje ir metode* jis mini Pareysoną du kartus. Pirmąjį kartą remiasi Pareysono knyga *Vokiečių idealizmo estetika (L'estetica del idealismo tedesco)*, akcentuodamas Pareysono indėlį išryškinant Fichte's reikšmę vokiečių idealizmui (Gadamer, *Verità e metodo*, p. 145/66), o minėdamas Pareysono pavardę antrą kartą teigia: „Estetinis objektas nesisteigia estetinio tyrimo *Erlebnis* metu, tačiau kūrinys ir jo estetinės savybės patiriamos per jo konkretizavimą ir sukūrimą. Šiuo aspektu visiškai sutinku su L. Pareysono estetikos kaip „formatyvumo“ teorijos nuostata“ (ten pat, p. 261/124).
- ¹⁰ Luigi Pareyson, *Estetica. Teoria della formatività*. Milano: Bompiani, 2005, p. 59.
- ¹¹ „Akcentuojant pažintinį meno pobūdį, į antrą planą nustumiamas esmingesnis ir pamatiškes-

- nis meno kūrinio aspektas – tai jo atlikimas ir realizavimas“, – teigia Pareysonas savo 1966 m. tekste *Estetikos problemos (Problemi di estetica)*. Mursia: Milano, 2009, p. 28). Akivaizdu, kad atsiribodamas nuo meno kaip pažinimo sampratos, Pareysonas visų pirma siekia atsiriboti nuo to meto Italijoje vyravusios Benedetto Croce's estetikos, kurioje teigiama, kad menas kaip intucija ir kaip ekspresija yra pamatinis pažinimas. Pareysonas žengia priešinga kryptimi plėtodamas estetikos kaip kūrybinės veiklos (formatyvumo) sampratą. Kita vertus, Pareysono idėjoje, kad formatyvumas yra būdingas visoms žmogaus veikloms, tačiau grynąja forma pasirodo tik meno srityje, atpažįstame Croce's tezę, kuria šis teigė griežtą meno srities autonomiją, tuo pačiu menui suteikdamas pamatinio pažinimo funkciją.
- ¹² Paolo D'Angelo, *L'estetica italiana del Novecento*. Roma-Bari: Editori Laterza, 2007, p. 181.
- ¹³ Dėl Kanto filosofijos daromos įtakos susiformavusių nuostatą meną laikyti autonomine sritimi kritikavo Gadameris.
- ¹⁴ Pareyson, *Estetica. Teoria della formatività*, p. 75.
- ¹⁵ Ten pat, p. 60.
- ¹⁶ Tiesos kaip interpretacijos sampratą Pareysonas eksplikuoja savo 1971 m. veikale *Tiesa ir interpretacija (Verità e interpretazione)*. Estetikos kontekste svarbu pažymėti tai, kad nors Pareysonas savo formatyvumo teorijoje pateikia estetikos kaip *darymo (il fare)* sampratą atsiribodamas nuo estetikos kaip pažinimo teorijos, tačiau menas Pareysonui yra universalus pažinimas tiek, kiek meninė veikla susijusi su interpretacija.
- ¹⁷ O Gadamerio hermeneutikoje asmens dimensija praktiškai neegzistuoja. Čia subjekto, kaip tokio, nėra. Subjekto vietoje yra universalūs patirties principai, kitaip sakant, – žaidimas, dialogas, istorija, tradicija, kalba. Žinoma, yra kažkas, kas įsivaizduoja žaidžias, kalbas, perimtas ir perduodas istorinę tradiciją, tačiau iš tiesų, anot Gadamerio, kaip tik atvirkščiai – žaidimas, kalba ir tradicija disponuoja tuo kažkuo, kuris galbūt įsivaizduoja esąs veikėjas.